

Η μαρξιστική θεωρία για το κράτος και ο Carl Schmitt

(Με αφορμή την ελληνική έκδοση του βιβλίου του Schmitt «Η έννοια του Πολιτικού», εκδ. Κριτική, Αθήνα 1988).

του Γιάννη Μηλιού

1. Εισαγωγή.

Με την έκδοση του «Η έννοια του Πολιτικού» δίνεται για πρώτη φορά η δυνατότητα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό να διαβάσει στη γλώσσα του το «κλασικότερο» ίσως κείμενο του Schmitt (δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στα γερμανικά το 1932). Παράλληλα, η Αλίκη Λαβράνου, που μετάφρασε με άρτιο τρόπο το κείμενο του Schmitt, έγραψε και μια αξιολογική Εισαγωγή σχετικά με το έργο του συγγραφέα και τη θέση που κατέχει σ' αυτό η «Έννοια του Πολιτικού». Η Εισαγωγή αυτή, που περιλήφθηκε στην ελληνική έκδοση του βιβλίου, θα φανεί χωρίς αμφιβολία πολύ χρήσιμη στους συστηματικότερους μελετητές των απόψεων του συντηρητικού Γερμανού θεωρητικού του κράτους.

Παράλληλα με την έκδοση του βιβλίου του Schmitt, δημοσιεύθηκε στα Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας (τ.2. Άνοιξη 1988, σε μετάφραση και πάλι της Α. Λαβράνου) με τον τίτλο, «Η έννοια του Πολιτικού (1927)» η πρώτη, σημαντικά συντομότερη, γραφή του κειμένου του Schmitt, η οποία πρωτοδημοσιεύτηκε στα γερμανικά 5 χρόνια πριν την έκδοση σαν βιβλίου. Η παραβολή των δύο κειμένων επιτρέπει στον αναγνώστη να παρακολουθήσει την εξέλιξη της σκέψης του συγγραφέα στα τέλη της δεκαετίας του 1920.

Η έκδοση αυτή του βιβλίου του Schmitt (όπως και το αντίστοιχο άρθρο του 1927) παρουσιάζει επιπρόσθετα ένα ειδικό ενδιαφέρον για τους μαρξιστές: Ο Schmitt παρότι ιδεολογικά συντηρητικός, παρότι δεδηλωμένος πολέμιος της μαρξιστικής στρατηγικής, θεωρήθηκε - ιδίως στα πλαίσια των απόψεων και συζητήσεων που διεξάχθηκαν σ' ορισμένες δυτικοευρωπαϊκές χώρες κατά τη δεκαετία του 1970 - ως ένας συγγραφέας πάντα επίκαιρος για τους μαρξιστές, ως ένας θεωρητικός από το έργο του οποίου η μαρξιστική θεωρία για το κράτος έχει να αντλήσει σημαντικές σκέψεις και απόψεις, με βάση τις οποίες μπορεί να αυξήσει - αν όχι να εξασφαλίσει - την επιστημονική της πληρότητας!

Σε αναφορά με αυτού του είδους τις απόψεις και αυτή την προβληματική θα ασχοληθούμε εδώ με την «Έννοια του Πολιτικού». Γιατί κατά την αντίληψη μας το έργο αυτό του Schmitt δεν έχει για τους μαρξιστές κανένα απολύτως θεωρητικό - επιστημονικό ενδιαφέρον. Έχει απλώς ένα ενδιαφέρον ιστορικό (ως δηλωτικό της ιδεολογικοπολιτικής συγκυρίας που γράφτηκε) και ιδεολογικό (ως μια «ιδιόμορφη» αστική αντίληψη για το πολιτικό επίπεδο της καπιταλιστικής κοινωνίας και για το κράτος).

Αντίθετα, δηλαδή, με ό,τι συχνά υποστηρίζεται, οι αντιλήψεις του Carl Schmitt για το Πολιτικόν και για το κράτος ούτε επιστημονικές είναι, ούτε παρέχουν στη μαρξιστική θεωρία κρίσιμα ιδεολογικά στοιχεία για την ανάπτυξη της επιστημονικής θεωρίας του Πολιτικού και του κράτους.

2. Οι βασικές αντιλήψεις του Carl Schmitt σχετικά με την «Έννοια του Πολιτικού».

Πριν επιχειρήσουμε μια κριτική αποτίμηση του βιβλίου του Schmitt θα εκθέσουμε εδώ με συντομία τις βασικές απόψεις του.

Θέση 1. Η διάκριση ανάμεσα στο Πολιτικόν και στο Κρατικόν: «Η έννοια του κράτους προϋποθέτει την έννοια του Πολιτικού. (...) Κράτος είναι το πολιτικό status ενός λαού» (Schmitt 1988, σελ. 37).

Θέση 2. Η διάκριση κράτους και κοινωνίας. Το κράτος γίνεται ολοκληρωτικό κράτος (totaler Staat) όταν διεισδύει στην κοινωνία καταλαμβάνοντας όλες τις περιοχές της (οικονομία, εκπαίδευση, θρησκεία, τέχνη κλπ.). Η περίπτωση αυτή, που κατά τον Schmitt προσιδιάζει στη «δημοκρατικά οργανωμένη» κοινωνία του 20ου αιώνα, οδηγεί επίσης στη σύγχυση ανάμεσα στο Πολιτικόν και το Κρατικόν (όπ. π. σελ. 39-43).

Θέση 3: Η ειδοποιός διαφορά του Πολιτικού ανάγεται στη δυνατότητα (και την πραγματικότητα) διάκρισης ανάμεσα στο Φίλο και τον Εχθρό «Ένας προσδιορισμός της έννοιας του Πολιτικού μπορεί να κερδηθεί μόνον δια της αποκάλυψης και διαπίστωσης των ειδικά πολιτικών κατηγοριών. (...) Η ειδικά πολιτική διάκριση, στην οποία μπορούν να αναχθούν οι πολιτικές πράξεις και τα πολιτικά κίνητρα, είναι η διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρού» (όπ. π. σελ. 45-46). Βεβαίως, «Εχθρός είναι μόνο ο δημόσιος Εχθρός (...) Εχθρός είναι hostis όχι inimicus με το ευρύτερο νόημα πολέμιος*, όχι εχθρός*» (όπ.π. σελ. 50).

Θέση 4: Η διάκριση ανάμεσα σε Φίλους και Εχθρούς αφορά τόσο τη διεθνή σκηνή, όσο και την εσωτερική κατάσταση ενός κράτους. «Το γεγονός ότι οι λαοί χωρίζονται σε ομάδες σύμφωνα με την αντίθεση Φίλου και Εχθρού (...) δεν μπορεί κανείς να το αρνηθεί με λογικό τρόπο» (όπ. π. σελ. 50). Όμως, «όταν εντός ενός κράτους οι κομματικοπολιτικές αντιθέσεις έχουν γίνει πλήρως "οι" πολιτικές αντιθέσεις, τότε έχει φτάσει κανείς στον ακρότατο βαθμό έντασης της "εσωτερικής πολιτικής", δηλαδή οι ενδοκρατικές κι όχι οι αφορούσες την εξωτερική πολιτική κατατάξεις σε Φίλους και Εχθρούς είναι καθοριστικές για την ένοπλη διένεξη» (όπ. π. σελ. 54).

Θέση 5: Στο πλαίσιο της κατάταξης σε Φίλους και Εχθρούς, ο Εχθρός, δηλαδή η δυνατότητα της σύγκρουσης παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο. «Η πραγματική δυνατότητα της σύγκρουσης (...) πρέπει πάντα να είναι δεδομένη για να μπορεί να γίνει λόγος για πολιτική» (όπ. π. σελ. 54).

Θέση 6: Η σύγκρουση και ο Εχθρός αναφέρονται σε μία (πολιτική) σχέση που υπερβαίνει και απορροφά τις όποιες μη πολιτικές σχέσεις. Έχει έτσι ένα κυρίαρχο και υπαρξιακό πρωτογενές περιεχόμενο Δεν δύναται να αναχθεί σε καμιά αιτία, ούτε να αιτιολογηθεί με βάση μια λογική συνεπαγωγή. «Όπως ακριβώς η λέξη Εχθρός, έτσι και η λέξη σύγκρουση πρέπει να νοηθεί με το νόημα της υπαρξιακής της πρωτογένειας (...). Οι έννοιες Φίλος, Εχθρός και Σύγκρουση παίρνουν το πραγματικό τους νόημα δια της διαρκούς αναφοράς τους ιδίως στην πραγματική δυνατότητα της φυσικής θανάτωσης. Ο πόλεμος είναι συνέπεια της εχθρότητας, διότι αυτή είναι η υπαρξιακή άρνηση μιας άλλης ύπαρξης. Ο πόλεμος είναι μόνον η ακραία πραγμάτωση της εχθρότητας» (όπ. π. σελ. 54-55). «Κάθε θρησκευτική, ηθική, οικονομική ή άλλη αντίθεση μεταμορφώνεται σε μια πολιτική αντίθεση, όταν είναι αρκετά ισχυρή για να κατατάξει τους ανθρώπους σε Φίλους και Εχθρούς» (όπ. π. σελ. 61). Με την έννοια αυτή «μια "τάξη", με το μαρξιστικό νόημα της λέξης, παύει να είναι κάτι το καθαρά οικονομικό και γίνεται ένα πολιτικό μέγεθος, όταν φθάσει σ' αυτό το αποφασιστικό σημείο, δηλαδή όταν πάρει στα σοβαρά τον ταξικό "αγώνα" και μεταχειρίζεται τον ταξικό εχθρό ως πραγματικό Εχθρό και τον καταπολεμά είτε ως κράτος εναντίον κράτους είτε στον εμφύλιο πόλεμο εντός του κράτους» (όπ. π. σελ. 62).

Θέση 7: Από την πρωτοκαθεδρία της πολιτικής σχέσης και αντίθεσης συνάγεται η πρωτοκαθεδρία της πολιτικής ενότητας κάθε κοινωνίας όπως αυτή διασφαλίζεται από το κράτος. Αν εκλείψει η πολιτική ενότητα εκλείπει γενικώς και το Πολιτικόν. Η πρωτοκαθεδρία της πολιτικής ενότητας φαίνεται από το ότι αυτή αποφασίζει στην κρίσιμη

περίπτωση, στην περίπτωση της έκτακτης ανάγκης. «Η πολιτική ενότητα είναι, κατά την ουσία της, ακριβώς η καθοριστική ενότητα, αδιάφορο από ποιες δυνάμεις παίρνει τα τελευταία της ψυχολογικά κίνητρα. Ή υπάρχει ή δεν υπάρχει. Όταν υπάρχει, είναι η ανώτατη, δηλαδή η στην αποφασιστική περίπτωση καθοριστική ενότητα. Το ότι το κράτος είναι μια ενότητα, και μάλιστα η αποφασιστική ενότητα, βασίζεται στον πολιτικό του χαρακτήρα», (όπ. π. σελ. 68). «Στο κράτος ως μια ουσιώδη πολιτική ενότητα ανήκει το Jus belli, δηλαδή η πραγματική δυνατότητα να καθορίζει στη δεδομένη περίπτωση δύναμη δικής του απόφασης τον Εχθρό και να τον καταπολεμά. (...) Το κράτος ως η καθοριστική πολιτική ενότητα έχει συγκεντρώσει στα χέρια του μια φοβερή αρμοδιότητα τη δυνατότητα να διεξάγει πόλεμο κι έτσι να αποφασίζει απροκάλυπτα για τις ζωές των ανθρώπων» (όπ. π. σελ. 71-72).

Θέση 8: Με εξαίρεση την έκτακτη κατάσταση του εμφύλιου πολέμου, το κράτος επιβάλλει στο εσωτερικό του την «κανονική κατάσταση», δηλαδή «ησυχία, ασφάλεια και τάξη» και αποτελεί έτσι τη μοναδική (όχι απλώς την κυρίαρχη) πολιτική ενότητα της κοινωνίας.

Το κράτος ορίζεται ως μια «εν εαυτή ειρηνευμένη, εδαφικά κλειστή και για Ξένους αδιαπέραστη οργανωμένη πολιτική ενότητα» (όπ. π. σελ. 73). «Αυτή η αναγκαιότητα ενδοκρατικής ειρήνευσης έχει σε κρίσιμες καταστάσεις ως πραγματική συνέπεια, το κράτος ως πολιτική ενότητα, όσο υπάρχει, να καθορίζει αφ' εαυτού και τον "εσωτερικό Εχθρό". (...) Αυτό είναι, ανάλογα με τη συμπεριφορά αυτού που κηρύχθηκε εχθρός του κράτους, το σημείο του εμφυλίου πολέμου, δηλαδή της διάλυσης του κράτους» (όπ.π. σελ. 72-74).

Θέση 9: Η ύπαρξη του κράτους ως καθολικής (κυρίαρχης και, στην περίπτωση της κανονικής κατάστασης, μοναδικής) πολιτικής ενότητας συνεπάγεται τη διαμόρφωση ενός «λαού» με ενιαία πολιτική βούληση. Ο «λαός» προκύπτει αντικειμενικά ως αποτέλεσμα της ύπαρξης του κράτους²:

«Όσο ένας λαός υπάρχει στην σφαίρα του Πολιτικού, πρέπει (...) να καθορίζει ο ίδιος τη διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρού» (όπ. π. σελ. 78). Η ύπαρξη του «λαού» είναι ταυτόσημη με την ύπαρξη του κράτους: «Ένας λαός δεν έχει κατά κανένα τρόπο την επιλογή να αποφύγει με εξορκιστικές διακηρύξεις αυτή τη μοιραία διάκριση (...). Αν οι πολίτες ενός κράτους δηλώσουν για τους εαυτούς τους ότι προσωπικά δεν έχουν κανένα Εχθρό, τότε αυτό δεν έχει τίποτε να κάνει με το ζήτημα, διότι ένας ιδιώτης δεν έχει κανέναν πολιτικό Εχθρό» (όπ. π. σελ. 80).

Θέση 10: Στην «κανονική κατάσταση» (της «εσωτερικής εξειρήνευσης») η δυνατότητα της σύγκρουσης (και ο «Εχθρός») για ένα «λαό» προκύπτει από την ύπαρξη των άλλων «λαών» «Η πολιτική ενότητα προϋποθέτει την πραγματική δυνατότητα του Εχθρού κι έτσι μian άλλη, συνυπάρχουσα, πολιτική ενότητα. Γι αυτό, όσο υπάρχει ένα κράτος, υπάρχουν στη γη πάντα περισσότερα κράτη και δεν μπορεί να υπάρξει ένα παγκόσμιο "κράτος", το οποίο θα περιλάμβανε όλη τη γη κι όλη την ανθρωπότητα. Ο πολιτικός κόσμος είναι ένα πλουραλιστικό κι όχι ένα μονιστικό σύμπαν» (όπ.π. σελ. 83). «Αν ένας λαός φοβάται τους κόπους και τον κίνδυνο της πολιτικής του ύπαρξης, τότε θα βρεθεί ένας άλλος λαός, ο οποίος θα τον απαλλάξει απ' τους αυτούς τους κόπους, αναλαμβάνοντας την "προστασία του απέναντι σε εξωτερικούς Εχθρούς" και έτσι και την πολιτική εξουσία» (όπ. π. σελ. 80).

Θέση 11: Ιδεολογική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της θεωρίας του Πολιτικού είναι η θέση της «ανθρωπολογικής απαισιοδοξίας»:

«Όλες οι γνήσιες πολιτικές θεωρίες προϋποθέτουν τον άνθρωπο ως "κακόν"» (όπ. π. σελ. 94-95). Κι αυτό γιατί, «επειδή η σφαίρα του πολιτικού καθορίζεται τελικά από την πραγματική δυνατότητα ύπαρξης ενός Εχθρού, οι πολιτικές παραστάσεις και ειρμολογίες δεν μπορούν να επιλέξουν ως σημείο εκκίνησης μια ανθρωπολογική "αισιοδοξία"» (όπ.π. σελ. 97).

Θέση 12: Τέλος, ο Carl Schmitt επιχειρεί μια κριτική του φιλελευθερισμού. Η κριτική αυτή κινείται σε δύο επίπεδα: α) Ο φιλελευθερισμός δεν επιτρέπει τη διατύπωση μιας θεωρίας

του Πολιτικού γιατί στο όνομα της «ατομικότητας», του «δικαίου» κλπ. αρνείται την ουσία του Πολιτικού, δηλαδή τη διάκριση ανάμεσα σε Εχθρό και Φίλο. 6) Ο φιλελευθερισμός μέσα από την ιδεολογική άρνηση του Πολιτικού παρεμβαίνει στην ουσία στο Πολιτικό, ασκεί πολιτική. Το περιεχόμενο αυτής της πολιτικής πρέπει να αποκαλυφθεί. «Ως ιστορική πραγματικότητα ο φιλελευθερισμός διέφυγε του Πολιτικού τόσο λίγο, όσο οποιοδήποτε σημαντικό ανθρώπινο κίνημα, και ακόμα και οι ουδετεροποιήσεις και αποπολιτικοποιήσεις του (της μόρφωσης, της οικονομίας κ.ο.κ.) έχουν ένα πολιτικό νόημα» (όπ. π. σελ. 105).

Επιχειρώντας όμως να αποκαλύψει το πολιτικό νόημα του φιλελευθερισμού ο Schmitt πέφτει σε μια εξόφθαλμη αντίφαση

Από τη μια ισχυρίζεται ότι ο φιλελευθερισμός υπονομεύει την πολιτική ενότητα του «λαού» - το κράτος - και ως εκ τούτου η κυριαρχία του αποτελεί το χαρακτηριστικότερο σύμπτωμα της (πολιτικής) παρακμής ενός «λαού» «Οι φιλελεύθερες έννοιες (...) προσπαθούν (...) να εκμηδενίσουν το Πολιτικόν παρουσιάζοντας το ως μια σφαίρα της "κατακτητικής βίας", όπου η έννοια του "δικαίου", δηλαδή του κράτους "ιδιωτικού δικαίου" χρησιμεύει ως μοχλός (...) Από τον πολιτικά ενωμένο λαό γίνεται, στη μια πλευρά ένα πολιτιστικά ενδιαφερόμενο κοινό, στην άλλη εν μέρει βιομηχανικό και εργοστασιακό προσωπικό, εν μέρει μάζα καταναλωτών» (όπ. π. σελ. 108-109). «Η πολιτική ενότητα πρέπει, δεδομένης περιπτώσεως, να απαιτήσει τη θυσία της ζωής. Για τον ατομισμό της φιλελεύθερης σκέψης αυτή η απαίτηση δεν μπορεί κατά κανένα τρόπο να θεμελιωθεί και να κατορθωθεί» (όπ. π. σελ. 107). «Παντού στην πολιτική ιστορία, στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική πολιτική, η ανικανότητα ή η απροθυμία γι' αυτή τη διάκριση (Εχθρού - Φίλου, Γ.Μ.) εμφανίζεται ως σύμπτωμα του πολιτικού τέλους» (όπ. π. σελ. 103).

Από την άλλη όμως ο Schmitt θα ισχυριστεί ταυτόχρονα ότι ο φιλελευθερισμός αποτελεί πολιτική μέθοδο για τη διαιώνιση μιας εξουσίας τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική σκηνής «Η "αρχή του δικαίου" δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά τη νομιμοποίηση ενός συγκεκριμένου status quo, για τη διατήρηση του οποίου έχουν αυτονόητα συμφέρον όλοι όσων η πολιτική δύναμη ή το οικονομικό όφελος σταθεροποιείται σ' αυτό το δίκαιο» (όπ. π. σελ. 101) «Ένας οικονομικά θεμελιωμένος ιμπεριαλισμός θα προσπαθήσει φυσικά να επιφέρει μια κατάσταση στη γη, κατά την οποία θα μπορεί να χρησιμοποιεί ανενόχλητα τα μέσα της οικονομικής ισχύος του (...) θα χρησιμοποιήσει και οξύτερα, αλλά πάντα "οικονομικά" και ως εκ τούτου (σύμφωνα με αυτή την ορολογία) μη πολιτικά, ουσιαστικά ειρηνικά μέσα εξαναγκασμού, όπως π.χ. τα έχει απαριθμήσει η Κοινωνία των Εθνών της Γενεύης (...) Τέλος, έχει επίσης στη διάθεση του τεχνικά μέσα βίαιης σωματικής θανάτωσης (...) Για την εφαρμογή τέτοιων μέσων δημιουργεί βέβαια ένα νέο, ουσιαστικά ειρηνικό λεξιλόγιο, το οποίο δεν γνωρίζει πια τον πόλεμο, παρά μόνον εκτελέσεις, κυρώσεις, εκστρατείες τιμωρίας, ειρηνεύσεις, προστασία των συνθηκών, διεθνή αστυνομία, μέτρα για τη διασφάλιση της ειρήνης. Ο αντίπαλος δεν ονομάζεται πλέον Εχθρός, αλλά τίθεται, αντ' αυτού, ως παραβάτης και ταραξίας της ειρήνης hors - la - loi και hors Γ humanité...» (όπ. π. σελ. 117-118).

Κατά τη δεύτερη αυτή εκδοχή κριτικής ο φιλελευθερισμός δεν υπονομεύει αλλά θεμελιώνει τη δυνατότητα διάκρισης Φίλου - Εχθρού και κατίσχυσης πάνω στον Εχθρό.

Η προφανής αντίφαση της «κριτικής» του Schmitt δεν αμβλύνεται ούτε όταν αυτός καταφεύγει στη σχηματική αντιπαράθεση «Πλουτοκρατίας» που θέλει τη «διάλυση» του Πολιτικού για να προωθήσει τα συμφέροντα της και «λαού», αντιπαράθεση την οποία επανειλημμένα επικαλέστηκε ο φασισμός (βλ. όπ. π. σελ. 109). Κι αυτό γιατί, όπως είδαμε, ο Schmitt υποδεικνύει επίσης την πολιτική αποτελεσματικότητα του φιλελευθερισμού στα πλαίσια της διεθνούς σκηνής, για τη σταθεροποίηση της "ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας" κάποιων κρατών σε βάρος κάποιων άλλων.

Η αντίφαση παύει να υπάρχει εάν σκεφτούμε ότι ο Schmitt δεν μιλάει στο σημείο αυτό, όπως νομίζουν πολλοί, για τη "θεωρία", αλλά για την "πράξη", για το γερμανικό κράτος του Μεσοπολέμου Κατά την αντίληψη του, δηλαδή, ο "φιλελευθερισμός" (της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης) δεν επέτρεπε στο γερμανικό κράτος να πετύχει την "εσωτερική ειρήνευση" και

στη συνέχεια να διεκδικήσει δυναμικά (από τον Εχθρό) την αναθεώρηση των Συνθηκών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αντίθετα, ο "φιλελευθερισμός" επέτρεπε κατά τον Schmitt στις δυνάμεις της Entente να σταθεροποιήσουν το διεθνοπολιτικό status quo και την κυριαρχική τους θέση μέσα σ' αυτό.

3. Η θεωρητική σημασία των απόψεων του Carl Schmitt

3.1 Ο Schmitt και ο φιλελευθερισμός.

Θα επιχειρήσουμε τώρα να αποτιμήσουμε τη θεωρητική σημασία των αντιλήψεων του Schmitt, από τη σκοπιά της μαρξιστικής θεωρίας.

Κατ' αρχήν, για να μείνουμε στο ζήτημα της κριτικής του πολιτικού φιλελευθερισμού είναι λάθος να πιστεύουμε πως η αντίληψη του Schmitt ότι η πολιτική εξουσία δεν πηγάζει από το δίκαιο ("κράτους δικαίου"), αλλά αντίθετα διαμορφώνει και χρησιμοποιεί το δίκαιο ως μέσο για την επιβολή και τη σταθεροποίηση της αποτελεί κάτι το καινούργιο ή το "επαναστατικό" για τη μη μαρξιστική πολιτική σκέψη, ή ακόμα ότι πρόκειται για ένα συμπέρασμα που συνάγεται μόνον από το μαρξισμό.

Τρεις σχεδόν αιώνες πριν τη δημοσίευση του "Έννοιας του Πολιτικού" ο Μπαρούχ Σπινόζα έγραφε «Δείξαμε (...) πως το δικαίωμα του κυρίαρχου, που δεν έχει άλλο όριο από τη δύναμη του, συνίσταται κυρίως στο ότι υπάρχει μια σκέψη που μπορούμε να πούμε πως είναι εκείνη της δημόσιας δύναμης, πάνω στην οποία όλοι πρέπει να συμμορφώνονται, που μόνο αυτή καθορίζει το καλό ή το κακό, το δίκαιο ή το άδικο, δηλαδή αυτό που ο καθένας χωριστά ή όλοι μαζί θα πρέπει να κάνουν ή να μην το κάνουν. Βλέπουμε από κει πως μόνο στον κυρίαρχο ανήκει το δικαίωμα να συντάσσει νόμους κι όταν τίθεται ζήτημα γι' αυτούς, να τους ερμηνεύει σε κάθε ιδιαίτερη περίπτωση και να αποφασίζει αν ένα δοσμένο είδος νόμου είναι αντίθετο ή σύμφωνο με το δίκαιο. Ο κυρίαρχος πρέπει να κηρύσσει τον πόλεμο ή να καθορίζει όρους ειρήνης, ή ακόμα να δέχεται εκείνους που του προσφέρονται (...) Στην πραγματικότητα, οι νόμοι δεν υποχρεώνουν εκείνον που κατέχει την εξουσία. Εκτός εάν οι νόμοι αυτοί είναι τέτοιας φύσης που να μην μπορούν να παραβιαστούν δίχως απ' αυτό να εξασθενήσει η Πολιτεία, δηλαδή ο κοινός φόβος που δοκιμάζει ο μεγαλύτερος αριθμός των πολιτών να μεταβληθεί σε αγανάκτηση, που απ' αυτό η Πολιτεία διαλύεται (...) Όχι λοιπόν σύμφωνα με το πολιτικό δίκαιο, αλλά δυνάμει του δικαιώματος του πολέμου διατηρείται η Πολιτεία. Και έτσι ο κάτοχος της εξουσίας δεν είναι υποχρεωμένος να τηρεί τους όρους του συμβολαίου για κανέναν άλλο λόγο, παρά μόνον εκείνον που έχει ο άνθρωπος στη φυσική κατάσταση, να φυλάγεται από το να γίνει εχθρός του εαυτού του, δηλαδή να καταστραφεί αυτός ο ίδιος» (Σπινόζα χωρίς χρονολ. έκδοσης, σελ. 61-65).

Τρεις αιώνες μετά από τη διατύπωση αυτής της κριτικής στην ιδεολογία του «έννομου» κράτους ή του κράτους δικαίου, ο Schmitt δεν έχει να μας πει επ' αυτού τίποτε καινούργιο. Νομίζω μάλιστα ότι δεν κατάφερε να μας πει ούτε καν όσα μας είπε ο Σπινόζας. Γιατί ο Schmitt δεν αντιλαμβάνεται τη δυναμική του εσωτερικού συσχετισμού των δυνάμεων μέσα στο κράτος. Και είναι αυτή η δυναμική (όπως αποκρυσταλλώθηκε ιστορικά) που κατά κανόνα υποχρεώνει τον "κυρίαρχο" να παρουσιάζεται ως υπέρμαχος και πιστός φύλακας της "έννομης τάξης", του ατομικιστικού φιλελευθερισμού και του δικαίου. Αντίθετα δηλαδή με τους ισχυρισμούς του Schmitt, δεν πρόκειται ούτε για πολιτική παρακμή, ούτε για αδυναμία άσκησης πολιτικής ("διάκριση ανάμεσα σε Εχθρό και Φίλο"), ούτε για υπονόμηση του Πολιτικού μέσα από τη θεσμοθέτηση του "πλουραλισμού" και την υπαγωγή του κράτους σ' αυτόν.

Αν δηλαδή η πολιτική εξουσία «λειτουργεί» ως απόρροια του δικαίου αυτό δεν σημαίνει ότι τείνει να αυτοκαταργηθεί. Πρόκειται αντίθετα για την αναγκαία μορφή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής - ταξικής εξουσίας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να θυμηθούμε ότι το επιστημονικό περιεχόμενο της μαρξιστικής θεωρίας δεν έγκειται στο ότι αντιλήφθηκε κι αυτή (200 χρόνια μετά τον Σπινόζα και 80 πριν από τον Schmitt) ότι η εξουσία καθορίζει το δίκαιο κι όχι το δίκαιο την εξουσίας Βρίσκεται

στο ότι μπόρεσε να συλλάβει την πολιτική εξουσία ως ταξική εξουσία, ως στοιχείο της συνολικής κοινωνικής (οικονομικής, πολιτικής, ιδεολογικής) εξουσίας. Μπόρεσε δηλαδή να αντιληφθεί τις συνολικές κοινωνικές σχέσεις ως ταξικές σχέσεις, ως σχέσεις - αποτελέσματα της πάλης των τάξεων οι οποίες συνέχονται από την κοινωνική (οικονομική, πολιτική, ιδεολογική) εξουσία της άρχουσας τάξης πάνω στις άλλες τάξεις της κοινωνίας. Σ' αυτό το πλαίσιο μπόρεσε να αναλύσει την ειδική περιοχή του Πολιτικού, το πολιτικό επίπεδο της κοινωνίας, τα δομικά του χαρακτηριστικά, τις αναγκαίες του μορφές.

3.2 Το μαρξιστικό θεωρητικό πλαίσιο

Δεν είναι στις προθέσεις μας, στα πλαίσια αυτού του άρθρου, να παρουσιάσουμε τη μαρξιστική θεωρία για το Πολιτικόν. Θα καταφύγουμε μόνο σε ορισμένες επιγραμματικές επισημάνσεις που θεωρούμε απαραίτητες για την αποτίμηση της θεωρητικής προσφοράς της «Έννοιας του Πολιτικού».

1. Οι τάξεις σε μια κοινωνία υφίστανται κυρίως ως ιδιαίτερες κοινωνικές πρακτικές. Αυτό σημαίνει ότι: α) οι τάξεις υφίστανται μόνο μέσα στην πάλη των τάξεων και β) οι τάξεις έχουν πάντα μια παρουσία ταυτόχρονα στο οικονομικό, το πολιτικό και το ιδεολογικό επίπεδο.

2. Στο εσωτερικό των κοινωνικών σχέσεων - της πάλης των τάξεων - αποκρυσταλλώνονται οι κοινωνικές σχέσεις εξουσίας (οικονομικής, πολιτικής, ιδεολογικής) οι οποίες και προσδίδουν στην κοινωνία τα ιδιαίτερα δομικά χαρακτηριστικά της. Τα ουσιαστικά δομικά χαρακτηριστικά των πολιτικών και ιδεολογικών σχέσεων εξουσίας και δομών καθορίζονται σε τελευταία ανάλυση από το δομικό πυρήνα του οικονομικού επιπέδου. Από τη σχέση των φορέων της παραγωγής με τα μέσα παραγωγής και το παραγόμενο προϊόν (σχέσεις ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης). Τα κύρια δομικά χαρακτηριστικά κάθε ιδιαίτερου (ιστορικά διαφορετικού) κοινωνικού συστήματος, τα οποία καθορίζουν τους γενικούς άξονες λειτουργίας, εξέλιξης και αναπαραγωγής αυτής της κοινωνίας ορίζονται από τη μαρξιστική θεωρία ως ο κυρίαρχος (στην εν λόγω κοινωνία) τρόπος παραγωγής. Κοινωνίες του ίδιου τύπου (π.χ. καπιταλιστικές κοινωνίες) είναι εκείνος που στο εσωτερικό τους κυριαρχεί ο ίδιος (π.χ. καπιταλιστικός) τρόπος παραγωγής.

3. Στις καπιταλιστικές κοινωνίες το πολιτικό επίπεδο αποτελεί την κοινωνική βαθμίδα που διασφαλίζει τη συνοχή της κοινωνίας ως σύνολο. Το καπιταλιστικό κράτος, αποτελώντας το κέντρο άσκησης της πολιτικής εξουσίας, διασφαλίζει τη συνοχή της συνολικής κεφαλαιοκρατικής εξουσίας πάνω στην εργατική τάξη και τους άλλους εργαζόμενους, διασφαλίζει δηλαδή τη συνοχή της συνολικής καπιταλιστικής κοινωνίας. Η λειτουργία του καπιταλιστικού κράτους συνίσταται στο να συμβάλλει στη δημιουργία των όρων που επιτρέπουν την απρόσκοπτη αναπαραγωγή του κεφαλαίου να οργανώνει και να ομογενοποιεί τα ιδιαίτερα συμφέροντα των διαφορετικών μερίδων του κεφαλαίου, να τα εντάσσει στο μακροπρόθεσμο συμφέρον του συνολικού - κοινωνικού κεφαλαίου και να τα επιβάλλει ως «το κοινό συμφέρον όλης της κοινωνίας» δηλαδή ως «εθνικό συμφέρον». Η λειτουργία αυτή σημαίνει ταυτόχρονα ότι το καπιταλιστικό κράτος παρεμβαίνει για να αποδιοργανώσει πολιτικά την εργατική τάξη, να παρεμποδίσει τη σύγκλιση και ενοποίηση των επιμέρους πρακτικών των εργαζομένων σε μια επαναστατική πολιτική παρέμβαση και στρατηγική, που θα είχε ως στόχο την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση της εργατικής πολιτικής εξουσίας.

4. Η λειτουργία αυτή του καπιταλιστικού κράτους προκύπτει όχι στη βάση κάποιας «βούλησης» ή «επιλογής» των κυριάρχων αλλά ως αναγκαίο αποτέλεσμα της κυριαρχίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στον οποίο και ανάγονται τα θεμελιώδη δομικά χαρακτηριστικά αυτού του κράτους. Στα θεμελιώδη δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού κράτους θα πρέπει να εντάξουμε τη σχετική του αυτονομία από την παραγωγή, τη γραφειοκρατική - ιεραρχική του δομή, την οργάνωση της αποτρεπτικής - κατασταλτικής του λειτουργίας με βάση το (ποινικό) δίκαιο, την ίδια τη δομή του δικαίου στην οποία εδράζεται η "ομογενοποιητική" πολιτική και ιδεολογική λειτουργία του κράτους: Μια λειτουργία που κάνει δυνατό το να παρίσταται η ταξική κοινωνία ως μία κοινωνία

"αταξική" αποτελούμενη από εξατομικευμένους πολίτες, που συνεχονται μόνο εκ των υστέρων, με βάση το "κοινό συμφέρον" που διαμορφώνεται από το κράτος.

5. Προϋπόθεση λοιπόν και αποτέλεσμα της αστικής κυριαρχίας είναι το να οργανώνονται πολιτικά και να "βιώνονται" οι ταξικές σχέσεις εξουσίας και τα ταξικά συμφέροντα ως "κοινά συμφέροντα της κοινωνίας". Ιστορικά τα "κοινά" αυτά συμφέροντα παίρνουν τη μορφή των "εθνικών" συμφερόντων, σαν αποτέλεσμα του ιστορικά διαμορφωμένου διεθνούς «πλουραλισμού» των αστικών κοινωνικών εξουσιών: της συγκρότησης δηλαδή ιστορικά όχι ενός παγκόσμιου κοινωνικού - συνολικού κεφαλαίου (άρα και ενός παγκόσμιου καπιταλιστικού κράτους), αλλά ενός ολόκληρου αστερισμού από συστήματα καπιταλιστικής κυριαρχίας (άρα και από αστικά κράτη).

Η εσωτερική "ομογενοποίηση" καθενός από αυτά τα συστήματα καπιταλιστικής κυριαρχίας (και, αντίστοιχα, τα καπιταλιστικά κράτη) συντελέστηκε στη βάση της διαμόρφωσης του πληθυσμού σε έθνος. Το έθνος αποτελεί δηλαδή την ιστορικά διαμορφωμένη ειδικά καπιταλιστική συνοχή ανάμεσα στις ανταγωνιστικές τάξεις ενός κοινωνικού σχηματισμού. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία τείνει να ενοποιήσει το "εσωτερικό" - δηλαδή το εθνικό - και να το διαχωρίσει ή διαφοροποιήσει από το "εξωτερικό", δηλαδή το μη εθνικό.

Με αυτή την έννοια το έθνος τείνει να αλληλοκαλυφθεί με το κράτος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι δύο έννοιες ταυτίζονται: Το κράτος παρίσταται ως η "πολιτική ολοκλήρωση" της πολιτιστικής (και οικονομικής) «συνοχής» ανάμεσα στις συγκεκριμένες κάθε φορά ανταγωνιστικές τάξεις. Η εθνική ενότητα υλοποιείται έτσι μέσω της εθνικής ανεξαρτησίας, δηλαδή της συγκρότησης του έθνους σε κράτος. Το αστικό κράτος είναι έτσι στην ιδανική περίπτωση εθνικό κράτος. Η ύπαρξη του καπιταλιστικού κράτους θέτει λοιπόν το ζήτημα των εθνικών συνόρων, εντός των οποίων η κυριαρχία ενός εθνικού - συνολικού κεφαλαίου ασκείται με τη μορφή του "εθνικού συμφέροντος". (Μηλιός 1988, σελ. 13-34 και 61-83).

3.3 Ο Schmitt απέναντι στο μαρξισμό.

Μπορούμε λοιπόν τώρα να εξετάσουμε τη θέση των θεωρητικών απόψεων του Schmitt που παρουσιάσαμε στο 2ο κεφάλαιο αυτού του άρθρου σε αναφορά με το μαρξιστικό θεωρητικό σύστημα:

Αν η κριτική του Schmitt στο φιλελευθερισμό μένει σ' ένα στοιχειωδώς αρχικό επίπεδο, μήπως προχωράει περισσότερο η βασική του θέση ότι η "ειδικά πολιτική διάκριση είναι η διάκριση μεταξύ Φίλου και Εχθρούς (βλ. κεφ. 2 αυτού του άρθρου, θέση 3). Ακόμα, η "προτεραιότητα της σύγκρουσης" που υποστηρίζει ο Schmitt σ' αυτό το πλαίσιο (βλ. κεφ. 2, θέση 5) μήπως παραπέμπει στην "προτεραιότητα της πάλης των τάξεων" της μαρξιστικής θεωρίας; Είναι τελικά ο Schmitt, έστω και έμμεσα, έστω και ως υπέρμαχος της αστικής σκοπιάς, ένας θεωρητικός της πάλης των τάξεων από τον οποίο «έχουν να μάθουν οι μαρξιστές» Δεν το πιστεύουμε.

Ο ορισμός του Πολιτικού με βάση τη διάκριση ανάμεσα σε "Φίλο" και "Εχθρό", ο ακρογωνιαίος λίθος ολόκληρης της κατασκευής του Schmitt, είναι αναμφίβολα γλαφυρός. Είναι ακόμα χρήσιμος - σε συνδυασμό με την αντίληψη για την προτεραιότητα της σύγκρουσης, βλ. κεφ. 2 του άρθρου, θέση 5 - ως συμπερασματική σχηματοποίηση στα πλαίσια μιας ανάλυσης για την πολιτική τακτική και την πολιτική στρατηγική. Δεν προσφέρεται όμως για κανενός είδους επιστημονική ανάλυση γιατί δεν περιέχει και δεν θεμελιώνει τα κριτήρια γι' αυτή τη διάκριση ανάμεσα σε Φίλο και Εχθρό⁴. Ο Schmitt ισχυρίζεται μόνο ότι η πολιτική "σύγκρουση" είναι μια "πραγματικότητα" που δίνεται αυτομάτως από τα πράγματα και κατέχει ένα υπαρξιακό - πρωτογενές περιεχόμενο (θέση 6). Η διαπίστωση αυτή έχει ελάχιστη επιστημονική αξία, όπως ακριβώς και η άλλη εμπειριστική διαπίστωση ότι γενικώς υπάρχει το κράτος το οποίο αποτελεί την «αποφασιστική πολιτική ενότητα», (θέση 7).

Μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε την εμπειριστική σχηματοποίηση που διαπερνά τη σκέψη του Schmitt, την έλλειψη από τη μεριά του της οποιασδήποτε επιστημονικότητας και

ως εκ τούτου την αδυναμία του να ορίσει τα κριτήρια για τη «διάκριση Εχθρού - Φίλου», από το γεγονός ότι ο Schmitt εξομοιώνει μεθοδολογικά τη διάκριση του εξωτερικού Εχθρού με τη διάκριση του εσωτερικού Εχθρού. (Βλ. κεφάλαιο 2 του άρθρου αυτού, ιδίως τη «θέση 4» και τη «θέση 6»). Η εμπειριστική σκέψη αναγνωρίζει λοιπόν ως «εχθρούς του κράτους» τόσο τον «εξωτερικό εχθρό», όσο και τον «εσωτερικό εχθρό».

Στην πραγματικότητα όμως η διαφοροποίηση ανάμεσα στους δύο «Εχθρούς» είναι ριζικής Ο εξωτερικός «Εχθρός» είναι κάποιο άλλο κράτος, η ύπαρξη του οποίου (τόσο ως κράτος, όσο και ως «Εχθρού») καθορίζεται αποκλειστικά από την ιστορική εξέλιξη των διεθνοπολιτικών συσχετισμών δύναμης κι όχι από κάποια «δομική αιτιότητα». Η δυνατότητα της σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο συγκεκριμένα καπιταλιστικά κράτη υπάρχει (εφ' όσον υπάρχει) διότι έτσι προέκυψε ιστορικά. Εδώ η σμιττιανή θέση για την «πρωτογενή υπαρξιακότητα» του «Εχθρού» προσεγγίζει τα πράγματα παρότι και πάλι δεν τα ερμηνεύει, με βάση μια ιστορική ανάλυση, όπως θα όφειλε να κάνει.

Η ιστορική εξέλιξη των διεθνοπολιτικών συσχετισμών στα Βαλκάνια κατά το 19ο αιώνα για παράδειγμα, η συγκεκριμένη πληθυσμιακή σύνθεση των ευρωπαϊκών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κ.λ.π. έφεραν για 100 σχεδόν χρόνια την Ελλάδα και τη Βουλγαρία στην κατάσταση του «Εχθρού», καθόσον και οι 2 χώρες διεκδικούσαν κατ' αποκλειστικότητα την προσάρτηση του ευρύτερου χώρου της Μακεδονίας και τη Θράκης. Η κατάσταση αυτή μεταβλήθηκε ριζικά (αν και βαθμιαία) μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στη βάση των νέων διεθνοπολιτικών συσχετισμών που αυτός δημιούργησε. Ανάλογα μπορούν να ληφθούν για τις σχέσεις Ιταλίας - Γερμανίας ή Ιταλίας - Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (η Ιταλία ανήκε τότε στην Entente) και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (η Ιταλία ανήκε στον Άξονα) κ.λ.π. Το αν μια καπιταλιστική χώρα κατέχει ως προς μια άλλη τη θέση του «Φίλου» ή του «Εχθρού» δεν ανάγεται στα δομικά χαρακτηριστικά του Κοινωνικού ή του Πολιτικού στη μία ή στην άλλη χώρα, αλλά υπόκειται στις διακυμάνσεις και καμπές της διεθνοπολιτικής συγκυρίας. Για την ύπαρξη του (συγκεκριμένου) εξωτερικού Εχθρού δεν τίθεται λοιπόν πράγματι ζήτημα γενικών θεωρητικών κριτηρίων. Τίθεται μόνο ζήτημα ειδικών, ιστορικού χαρακτήρα, κριτηρίων, τα οποία στη γλώσσα της κυρίαρχης ιδεολογίας παρουσιάζονται ως κριτήρια συνδεδεμένα με τα εθνικά πεπρωμένα: Για την αστική ιδεολογία ο «Εχθρός» είναι πάντα «εχθρός του Έθνους» και των «ιστορικών πεπρωμένων του Έθνους».

Αντίθετα με τον εξωτερικό Εχθρό, ο εσωτερικός εχθρός του αστικού κράτους (της καπιταλιστικής εξουσίας) προκύπτει αιτιακά από τα ίδια τα δομικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας. Η εργατική τάξη όχι μόνο υπάρχει πάντα, αλλά πολύ περισσότερο υπάρχει ως αντιπαλότητα («Εχθρός» λέει ο Schmitt) στην καπιταλιστική εξουσία (και το κράτος)ς Αντιπαλότητα όχι μόνο στο οικονομικό επίπεδο της κοινωνίας όπως λανθασμένα πιστεύει η αστική απολογητική (και ο Schmitt, βλ. κεφ. 2 αυτού του άρθρου, θέση 6, ή Schmitt 1988, σελ. 62, όπου η τάξη ορίζεται ως «καθαρά οικονομικό μέγεθος»), αλλά και στο πολιτικό και στο ιδεολογικό επίπεδο. Τα «κατάλληλα αποτελέσματα» (Πουλαντζάς 1975) από την πολιτική παρουσία της εργατικής τάξης είναι παρόντα ακόμα κι όταν στην ημερήσια διάταξη δεν τίθεται το ζήτημα της επανάστασης, ή του «εμφυλίου πολέμου», ακόμα κι όταν η εργατική τάξη δεν έχει συγκροτήσει μια δική της επαναστατική (δηλαδή αυτόνομη από την αστική πολιτική και την αστική ιδεολογία) πολιτική στρατηγική. Η τάση για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από την εργατική τάξη εγγράφεται εντούτοις μονίμως στο εσωτερικό ενός αστικού καθεστώτος (βλ. και Μπαλιμπάρ 1978).

Ο Schmitt επειδή δεν έχει μια επιστημονική θεωρία της ταξικής πάλης (συνεπώς ούτε του Πολιτικού, ούτε του κράτους, ούτε της εξουσίας) δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί τη δομικώς αναπαραγόμενη παρουσία του «εσωτερικού Εχθρού», τα αποτελέσματα που αυτή παράγει στο εσωτερικό της «πολιτικής ενότητας» (της πολιτικής εξουσίας), θεωρεί λοιπόν «τον πλουραλισμό» του «κράτους προνοίας» συνέπεια του ρόλου των φιλελεύθερων, χωρίς να αντιλαμβάνεται την έννοια του πολιτικού συσχετισμού δύναμης στο εσωτερικό της Εξουσίας. Πολύ περισσότερο, αναγνωρίζει στην ύπαρξη του εσωτερικού Εχθρού μόνο όταν τεθεί το ζήτημα της «υπαρξιακής άρνησης» του κράτους, το ζήτημα δηλαδή του εμφυλίου πολέμου. (βλ. κεφ. 2 αυτού του άρθρου, θέσεις 4, 8 και 6).

Πρόκειται για μια άποψη που αναγνωρίζει «την πάλη των τάξεων» μόνο στη «στάση» και την «ανταρσία», όπως ακριβώς κάνουν και οι χωροφύλακες, οι караβανάδες κι οι γραφειοκράτες των απανταχού της γης αστικών κρατών. Το γεγονός δεν θα πρέπει να μας ξενίζει Έχει να κάνει με τα θεωρητικά όρια της αστικής ιδεολογίας καθεαυτής.

Η «αστυνομική» - βολонταριστική αντίληψη της πάλης των τάξεων επιτρέπει στη συνέχεια στον Schmitt να υιοθετήσει τον πυρήνα της αστικής ιδεολογίας για το κράτος: το κράτος θεωρείται μια «εν εαυτή ειρηνευμένη, εδαφικά κλειστή και για Ξένους αδιαπέραστη οργανωμένη πολιτική ενότητα» βλ. στο κεφ. 2 (θέση 8). Έτσι, σε αναλογία με το «γενικό συμφέρον της κοινωνίας», ή το «εθνικό συμφέρον» των κάθε λογής φιλελεύθερων αστικών αντιλήψεων και θεωριών, ο Schmitt θεωρεί και αυτός ότι η «εσωτερική ομογενοποίηση» παράγει μια «ενιαία θέληση» Είναι ο «λαός», ο οποίος βρίσκεται πλέον αντιμέτωπος με τους άλλους «λαούς» (βλ. θέσεις 2 και 10).

Υπερασπίζεται λοιπόν κι ο Schmitt τις πάγιες συντεταγμένες της αστικής ιδεολογίας: Το κράτος δεν συμπυκνώνει μια πολιτική ταξική εξουσία. Εκφράζει την πολιτική «θέληση» ενός λαού. Η διαφορά με τους «φιλελεύθερους» έγκειται κυρίως στο ότι αυτοί επιχειρούν να συναγάγουν την «κοινή θέληση», το «κοινό συμφέρον της κοινωνίας», το «εθνικό συμφέρον» κ.λ.π. αρχίζοντας από το «άτομο» (με τις εγωιστικές του επιδιώξεις), ή από τις «τάξεις» (που νοούνται αυστηρά στο οικονομικό επίπεδο) και τον «πλουραλισμό των οικονομικών και κοινωνικών επιδιώξεων». Αντίθετα για τον Schmitt η «ενιαία θέληση» και ο «λαός» προκύπτει αυτόματα, από την ίδια την ύπαρξη και την ισχύ του κράτους. Γι αυτό ο «λαός» δεν είναι ποτέ «οι πολίτες», ή έστω «όλοι οι πολίτες μαζί» (βλ. στο κεφ. 2, κυρίως τη θέση 9). Η σύγκλιση με την πολιτική ιδεολογία του ναζισμού είναι προφανής.

Οι θέσεις του Schmitt που δεν συνάγονται από τον ορισμό του περί του «Πολιτικού», είναι όπως είδαμε ελάχιστες.

Έχουν εξάλλου κι αυτές περιορισμένο θεωρητικό ενδιαφέρον:

Η διάκριση Πολιτικού και Κρατικού (βλ. κεφ. 2, θέση 1) είναι σωστή, αλλά πασίγνωστη στο μαρξισμό. Η δυνατότητα της επαναστατικής πολιτικής παρέμβασης συνάγεται ακριβώς από τη διάκριση Κρατικού και Πολιτικού.

Η αντίληψη του Schmitt για τη διάκριση κράτους και κοινωνίας και για το «ολοκληρωτικό κράτος» που «διδασκεί στην κοινωνία» (βλ. στο κεφ. 2, θέση 2), βασίζεται σε μια διπλή παρανόηση α) Παρανόηση και παραγνώριση των ιδεολογικών και αναπαραγωγικών λειτουργιών και μηχανισμών του κράτους. Ο σχολικός, ο εκκλησιαστικός, ο πολιτιστικός, ο συνδικαλιστικός κ.λ.π. ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους δεν γίνονται αντιληπτοί ως ιδιαίτερες περιοχές της συνολικής κρατικής λειτουργίας, αλλά εκλαμβάνονται ως «κοινωνία» (βλ. Αλτουσέρ 1978, Μηλιός - Σπαθής 1984). Ταυτόχρονα παραγνωρίζεται η πάγια παρέμβαση του κράτους στην οικονομία για τη δημιουργία και αναδημιουργία των γενικών υλικών όρων της κεφαλαιακής συσσώρευσης (εργατική νομοθεσία, δημόσιες επιχειρήσεις, δημόσια έργα, κοινωνική πολιτική κ.λ.π.), θεωρεί, λοιπόν, ο Schmitt, λανθασμένα, ότι το κράτος του 19ου αιώνα «ίστατο υπεράνω», της κοινωνίας.

Η αλλαγή του κοινωνικού και πολιτικού συσχετισμού των δυνάμεων στο εσωτερικό των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών, που οδήγησε στις αρχές του αιώνα στην αναδιοργάνωση των ιδεολογικών και αναπαραγωγικών λειτουργιών και θεσμών σ' αυτές τις χώρες, οδηγούν έτσι τον Schmitt (όπως και πολλούς άλλους) στο να ανακαλύψουν τη «διδασκεί του κράτους στην κοινωνία». Και πάλι δεν αντιλαμβάνεται ούτε την πραγματική λειτουργία του κράτους, ούτε τους μετασχηματισμούς των συσχετισμών δύναμης στο εσωτερικό της αστικής κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας. (βλ. και Μηλιός 1988, σελ. 100-108).

Τέλος ελάχιστα επιστημονική είναι και η θέση που θεωρείται από τον Schmitt ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη της θεωρίας του Πολιτικού, δηλαδή η θέση της «ανθρωπολογικής απαισιοδοξίας» ("ο άνθρωπος είναι κατά βάση κακός"). Δεν είναι μόνο οι

μαρξιστές που θεωρούν ότι «ο άνθρωπος» δεν καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις αλλά καθορίζεται από αυτές, ότι επιστημονική ανάλυση σημαίνει ικανότητα ανάλυσης των κοινωνικών σχέσεων και όχι της «φύσης του ανθρώπου». Τρεις αιώνες πριν τον Schmitt ο Σπινόζα έγραφε «Πραγματικά οι άνθρωποι δεν γεννιούνται πολίτες αλλά γίνονται.

(...) Αν λοιπόν επικρατεί σε μια χώρα μια μεγαλύτερη κακία κι αν εκεί διαπράττονται εγκλήματα σε μεγαλύτερο αριθμό, αυτό προέρχεται από το ότι αυτή η χώρα δεν φρόντισε αρκετά για την ομόνοια των κατοίκων της, οι θεσμοί της δεν είναι αρκετά συνετοί και δεν έχει κατά συνέπεια συγκροτήσει απόλυτα ένα πολιτικό δίκαιο. (...) Όπως τα ελαττώματα των υπηκόων (...) έτσι αντίθετα, η αρετή τους και η σταθερή υποταγή τους στους νόμους πρέπει να αποδοθούν στην αρετή της Πολιτείας και στη σύσταση ενός πολιτικού δικαίου απόλυτου (...) Δίκαια λοιπόν ετίμησαν την αρετή του Αντίβα, επειδή ο στρατός του δεν στασίασε ποτέ» (Σπινόζα, χωρίς χρονολ. έκδ., σελ. 67). Ο Schmitt, όμως, φαίνεται, δεν έπαιρνε στα σοβαρά τον Σπινόζα, ίσως γιατί ο τελευταίος ήταν Εβραίος!

Επίλογος

Η αντιπαλότητα των απόψεων του Carl Schmitt με το μαρξισμό δεν έχει μόνο πολιτικό χαρακτήρα Δεν εντοπίζεται δηλαδή μόνο στη διαφορετική ταξική τοποθέτηση της κάθε αντίληψης. Έχει εξίσου και θεωρητικό χαρακτήρα Οι απόψεις του Schmitt ούτε είναι επιστημονικές, ούτε μπορούν να ανοίξουν κάποιους «νέους δρόμους» στην επιστημονική (μαρξιστική) θεωρία. Η «χρήση» λοιπόν των απόψεων του Schmitt από τους μαρξιστές είναι αδύνατη, αν θέλουν να παραμείνουν μαρξιστές. Τη θέση αυτή επιχειρήσαμε να θεμελιώσουμε με τούτο το κείμενο.

Ανοιχτό μένει βέβαια το ερώτημα, γιατί οι απόψεις του Schmitt συγκίνησαν κι ίσως ακόμα συγκινούν ορισμένους αριστερούς. Ίσως, στην περίπτωση ορισμένων ομάδων, ή και διανοουμένων, καθοριστικός να υπήρξε ο βολонταρισμός που αποπνέει όλη η επιχειρηματολογία του Schmittς η επιταγή (προς το «επαναστατικό υποκείμενο») για τη διάκριση και την καταπολέμηση του Εχθρού. Στην περίπτωση των ακαδημαϊκών διανοουμένων ίσως τα πράγματα (από κοινωνική, πολιτική και ιδεολογική άποψη) να είναι περισσότερο πολύπλοκα. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, πρόκειται για ένα άλλο ζήτημα.

1. Για τη σχέση του έργου του Schmitt με ορισμένες τάσεις της ιταλικής άκρας Αριστεράς Βλ. π.χ. Μπάμπης Ανθόπουλος (1985).

* ελληνικά στο πρωτότυπο.

2. Στα γερμανικά η λέξη λαός (Volk) έχει μια κάπως διαφορετική χροιά απ' ό,τι στα ελληνικά: τείνει προς την έννοια του έθνους, σημαίνει μάλλον «έθνος - λαός» (οι Έλληνες, οι Γερμανοί κ.λπ.), παρά ο «εργαζόμενος λαός», ή «οι λαϊκές τάξεις» κ.λ.π. (χροιά την οποία αποδίδει π.χ. στη λέξη λαός η αριστερή ιδεολογία). Αντίστοιχα η λέξη έθνος (Nation) τείνει στα γερμανικά και προς την έννοια του κράτους ή του κοινωνικού σχηματισμού (π.χ. «ο οικονομικός ανταγωνισμός δύο εθνών - Nationen - στην παγκόσμια αγορά»). Λόγω αυτής της ιδιαίτερης χροιάς των λέξεων Volk και Nation, η Κοινωνία των Εθνών (αγγλ. η League of Nations, γαλλ.: Société des Nations) ονομάστηκε γερμανικά Völkerbund (επιλέξη Ομοσπονδία Λαών). Βλ. και Schmitt 1988, σελ. 86. Χαρακτηριστικό της ιδιαίτερης εννοιολογικής χροιάς της λέξης «λαός» στα γερμανικά είναι επίσης το ότι για την Ένωση (Anschluss) της Αυστρίας με τη Γερμανία ο Χίτλερ πρόβαλλε το σύνθημα: «Ένας λαός, ένα κράτος, ένας αρχηγός» («Ein Volk, ein Reich, ein Führer»), ενώ σήμερα στην Ελλάδα οι εθνικιστικοί κύκλοι που «οραματίζονται» την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα προβάλλουν το σύνθημα: «Ένα έθνος - ένα κράτος».

3. Τη θέση αυτή ανέπτυξε ο Μαρξ ήδη το 1850 όταν διαπίστωσε ότι οι ανώτατες διευθυντικές θέσεις στο μηχανισμό ενός αστικού κράτους, ενός κράτους που διασφαλίζει την πολιτική εξουσία της αστικής τάξης, μπορεί να επανδρώνονται από μέλη μιας άλλης τάξης, με συμφέροντα διαφορετικά από αυτά της αστικής (π.χ. από μέλη της αριστοκρατίας της γης στην

Αγγλία των αρχών του 19ου αιώνα. βλ. Marx - Engels - Werke Bd. 11, σελ. 95 κ.ε.). Μια επιλογή από τα σημαντικότερα κείμενα του Μαρξ για το κράτος θα κυκλοφορήσουν σύντομα από τις εκδόσεις Εξάντας σε μετάφραση Τάσου Κυπριανίδη και επιλογή - επιμέλεια Γιάννη Μηλιού).

4. Αντίθετα, οι μαρξιστές πολιτικοί ηγέτες υποδείκνυαν πάντοτε ότι η πολιτική στρατηγική των συμμαχιών, της άμυνας και της επίθεσης, των τακτικών και στρατηγικών συμβιβασμών κ.λ.π., δηλαδή αυτό που ο Schmitt σχηματικά ονομάζει «διάκριση ανάμεσα σε Φίλο και Εχθρό», προϋποθέτει μια επιστημονική ανάλυση των ταξικών και πολιτικών δυνάμεων της κοινωνίας (βλ. π.χ. Λένιν, Μάο). Η πολιτική παρέμβαση που δεν εδράζεται σε μία «συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης» (Λένιν) οδηγεί αναγκαστικά σε πολιτικά λάθη και ήττες, ακριβώς γιατί η «διάκριση Φίλου - Εχθρού», δηλαδή η στρατηγική για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας μέσα από την πολιτική ενοποίηση της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων (του «Φίλου») και την απομόνωση της αστικής τάξης (του «Εχθρού») από τα πολιτικά και κοινωνικά του στηρίγματα δεν είναι ποτέ δεδομένη ή έστω ορατή «δια γυμνού οφθαλμού». Ο Schmitt δεν είναι, όμως όπως θα δούμε, ικανός να διαγνώσει την αναγκαιότητα μιας τέτοιας ανάλυσης.

5. Η πραγματικότητα αυτή ήταν γνωστή από πολύ παλιά. Ο Σπινόζα έγραφε «Αν μια Πολιτεία θέλει να κάνει πόλεμο ενάντια σε μια άλλη και να προσφύγει στα όπλα για να τη θέσει κάτω από την εξάρτηση της, έχει το δικαίωμα να το επιχειρήσει, επειδή για να κάνει τον πόλεμο της αρκεί να έχει γι' αυτό τη θέληση (...). Κάθε Πολιτεία έχει λοιπόν το απόλυτο δικαίωμα να καταγγείλει τη συνθήκη (ειρήνης, Γ.Μ.) όταν το θελήσει, και δεν μπορούμε να πούμε ότι ενεργεί πονηρά και με δόλο επειδή απορρίπτει την υποχρέωση της (...) θ' ακολουθήσει τη γραμμή που θα την συμφέρει καλύτερα». (Σπινόζα, χωρίς χρονολ. έκδ., σελ. 5859).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλτουσέρ Λ. (1977)ς «θέσεις» έκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.

Ανθόπουλος Μπ. (1985)ς «Η θεωρία του Παρτιζάνου και ο C. Schmitt», Θέσεις, τ. 10.

Μηλιός Γ. (1988)ς «Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη», εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Μηλιός Γ. και Σπαθής Γ. (1984): «Μαρξισμός και οικογένεια», Θέσεις, τ. 6.

Μπαλιμπάρ Ε. (1978): «Για τη δικτατορία του προλεταριάτου», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Πουλιαντζάς Ν. (1975): «Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις», εκδ. Θεμέλιο. Αθήνα.

Σπινόζα Μπ. (χωρίς χρονολογία εκδ.)ς «Πολιτεία», εκδ. Αναγνωστίδη. Αθήνα.

Σμιττ Κ. (1988): «Η έννοια του Πολιτικού», εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Σμιττ Κ. (1988α): «Η έννοια του Πολιτικού (1927)» Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας ν. 2.

** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)*